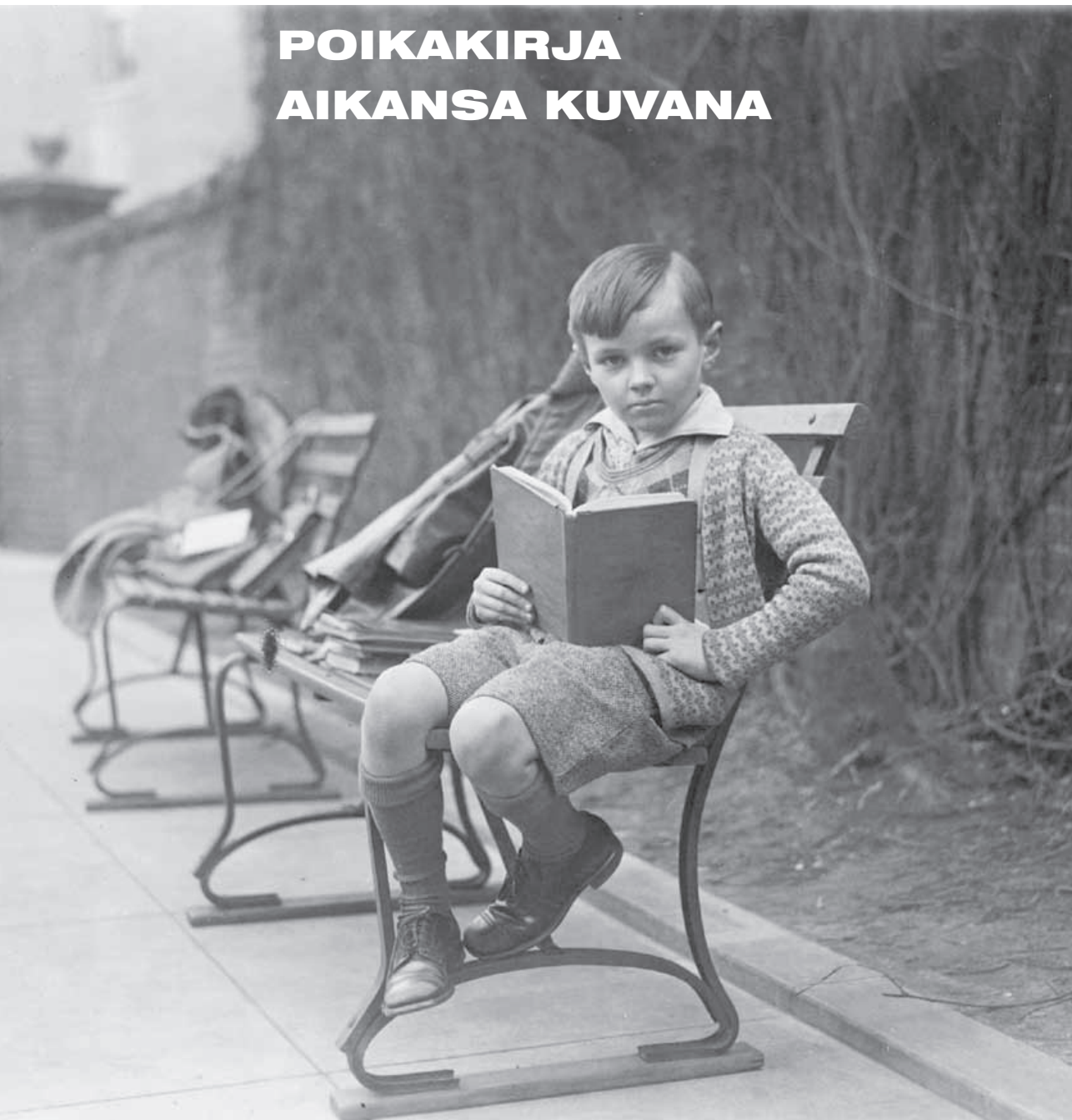

HUCK KARKAA IKKUNASTA. MARK TWAIN, HUCKLEBERRY FINNIN SEIKKAILUT 1884.

LAURI JULKUNEN

POIKAKIRJA AIKANSA KUVANA

Sana poikakirja herättää useimmissa jonkinlaisen mielikuvan. Ajatus vaeltaa ehkä Jules Vernen vauhdikkaisiin tieteiskuvauksiin, James Fenimore Cooperin villin lännen seikkailuihin tai Mark Twainin poikahahmojen edesottamuksiin. Yleisen määritelmän mukaan poikakirjalla tarkoitetaan poikien suosimaa tai poikia varten kirjoitettua kirjallisuutta. Käytännössä sillä viitataan kuitenkin usein tietyn aikakauden merkkiteoksiin kuten juuri edellä mainittuihin klassikoihin, jotka on kirjoitettu kaikki 1800-luvun lopulla. Harvempi osaa mainita nimeltä yhtään viime aikoina ilmestynyttä poikakirjaa.

POIKIEN LUKEMINEN on nykyisin yleinen puheen- ja huolenaihe. Erilaiset vapaa-aikaa kartoittavat tutkimukset vihjaavat poikien viihtyvän huonosti kirjojen parissa, ja PISA-tutkimukset ovat osoittaneet poikien tyttöjä heikomman lukutaidon. Vastaliikkeenä poikien lukemisharrastusta on pyritty vaalimaan erilaisten tempausten ja kampanjoiden keinoin. On myös pohdittu, pitäisikö pojille olla tarjolla enemmän nuortenkirjallisuutta heitä kiinnostavista aiheista, kuten urheilusta, digipelaamisesta tai metsästyksestä. Rivien välistä voidaan lukea paitsi tietynlainen ymmärrys poikaiästä ja poikien mieltymyksistä kuin myös toive poikakirjan paluusta.

Mikä sitten on – tai pikemminkin oli – poi-

kirja? Tässä kirjoituksessa tuon esiin palasia poikakirjan historiasta suomalaisessa kontekstissa 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Taivotteena on kuvata, millaisessa ympäristössä idea poikakirjasta sai alkunsa, millaisia olivat ensimmäiset kotimaiset poikakirjat ja millaisia keskusteluja poikien lukemisesta tuolloin käytiin. Lopuksi palaan historian valossa nykykeskusteluihin.

Suomalaisen poikakirjan varhaishistoriaa

Liikkeelle voidaan lähteä selvittämällä Kansalliskirjaston digitaalisen lehtiarkiston sanahauulla, kuinka tiheään ”poikakirja” mainitaan kotimai-

POIKA LUKEE LAITURILLA, KUVA ISTVÁN RÁCZ 1957
MUSEOVIRASTO, KANSATIETEEN KUVAKOELMA,
ISTVÁN RÁCZIN KOKOELMA

”Jos Suuri Henki antoi erilaisen kielen punaisille lapsilleen”, jatkoi hän matalalla, murheellisella äänellä, ”teki hän sen siksi, että kaikki eläimet heitä ymmärtäisivät. - - - Aurinko nousi vedestä, joka oli suolaista, ja laski veteen, joka oli makeata, eikä se koskaan kadonnut heidän silmistään. - - - Olen puhunut. Kieleni on vaiti, sillä sydämeni on lyijyä. Minä kuuntelen.”

JAMES FENIMORE COOPER, VIIIMEINEN MOHIKAANI:
KERTOUS VUODELTA 1757. WSOY, PORVOO, 1914
LUETTAVALISSA: PROJECT GUTENBERG

JULES VERNE, MAASTA KUUHUUN (DE LA TERRE À LA LUNE)
1865, ON ENSIMMÄINEN OSA KUULENTOA KÄSITTELEVÄSTÄ
KAKSIOSAISESTA ROMAANISTA. KUVA WIKIPEDIA

sisä sanoma- ja aikakauslehdissä 1900-luvulla. Karkeasti ottaen tulos on seuraavanlainen: sana ilmestyy lehtien sivulle 1910-luvulla, jonka jälkeen se ponnahtaa suosioon 1920-luvulla pysyen siellä 1960-luvun puoliväliin asti. Tämän jälkeen maininnat vähenevät merkittävästi. 2000-luvulla tosin voidaan nähdä yksittäisiä piikkejä, joiden taustalla on muun muassa Olli Jalosen Poikakirja-niminen romaani (2010) sekä uusi Pertsä ja Kilu -filmatisointi (2021).

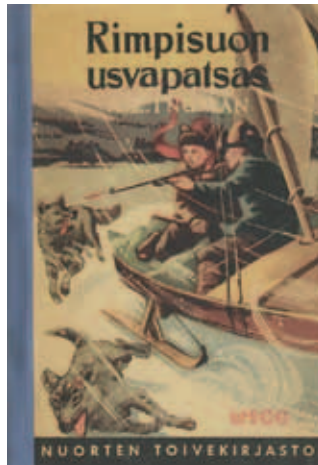
Tulos oikeastaan vahvistaa sen, mitä suomalaisen poikakirjan historiasta tiedetään ennestään. Suomalaispojat lukivat ensin kirjansa käännöksinä, kunnes 1910-luvulla kirjoitettiin ensimmäiset kotimaiset poikakirjat ja tuolloin myös poikakirja alkoi sanana vakiintua. Poikakirjan huippukautta kesti 1920-luvulta 1950-luvulle, jonka jälkeen idea sukupuolen mukaan jaetusta nuortenkirjallisuudesta - poika- ja tyttökirjoista - alkoi käydä nopean yhteiskunnallisen muutoksen myötä vanhanaikaiseksi.

Poikakirja sai alkunsa yhteiskunnassa, jossa sukupuolella dikotomisessa merkityksessä oli nykyistä olennaisempi rooli. Naisilla ja miehillä oli omat järjestönsä, ammattinsa, harrastuksensa ja ideaalinsa. Tytöt ja pojat kävivät usein koulua omissa ryhmissään, joskin yhteiskoulumuoto oli vähitellen yleistymässä. Ajateltiin, että nuortenkirjallisuudenkin tulee paitsi noudatella sukupuolijakoa myös vahvistaa tiet-

EINO I. PARMANEN, HAUKKAVUOREN AARRE, WSOY 1941.

LUETTAVISSA: [HTTP://WWW.DORIA.FI/HANDLE/10024/144862](http://www.doria.fi/handle/10024/144862)

A. E. INGMAN, RIMPISUON USVAPATSAS.
PAINOKSIA VUOSILTA 1915–2007

Samassa nousi aurinko. Kavahdimme molemmat seisomaan, katsoa tuijotimme metsään päin. Ei kumpikaan meistä puhunut sanaakaan. Tuntui siltä kuin emme olisi uskaltaneet katsellakaan toisiamme. Oli ihan tyven. Ja metsän yli kohosi mahtavana korkealle ilmaan usvapilvi, joka juuri nousevan auringon valaisemana loisti ruusunpunaisena.

LUETTAVISSA: PROJEKTI LÖNNROT

tyjä sukupuoliyhteyksiä normeja. Kustannustoinnin näkökulmasta tyttö- ja poikakirjat olivat keino markkinoida kirjoja yhä eriytyneemmille ostajasegmenteille. Hyvänä esimerkkinä tästä oli WSOY:n menestyksekkäs Poikien Seikkailukirjasto -kirjasarja, jossa ilmestyi vuosina 1925–1948 yhteensä 114 poikakirjaa.

Kysymys ensimmäisestä suomalaisesta poikakirjasta on tulkinnanvarainen. Usein ensimmäiseksi mainitaan A. E. Ingmanin erähenkinen *Rimpisuon usvapatsas* (1915), jonka sivuilla seikkaillaan kansainvälisten esikuvien mukaisesti villissä luonnossa, tässä tapauksessa Suomen Lapissa. Toisena vaihtoehtona on joskus mainittu Ingmanin teosta varhaisempi Eino I. Parmanen *Haukkavuoren aarre* (1907), Pohjanmaalle sijoittuva seikkailukertomus. Sen sijaan mainitsematta usein jää Anni Swanin seikkailukirja *Tottisalmen perillinen* (1915), joka täyttää selvästi poikakirjan kriteerit. Syynä on luultavimmin kirjailijan sukupuoli: poikakirjan myöhempään ideaan ja ideologiaan kuului, että kirjoittajat olivat nimenomaan miehiä.

Pioneeriteosten jälkeen poikakirja alkoi saada vakiintuneempia muotoja 1920-luvulla. Maailmansotien välisen ajan nuortenkirjallisuutta tutkineen Hellevi Hakalan mukaan poikakirja sai tuolloin kolme uomaa: historialliset sotaseikkailut, eräkertomukset sekä vakoilukertomukset. Sisällissodan jälkeen muotoutuneen

niin kutsutun valkoisen Suomen arvomaailma näkyi etenkin historiallisissa sotaseikkailuissa, joissa korostettiin isänmaan kunniakasta historiaa sekä uhrivalmiuden kaltaisia soturihyveitä.

Seikkailua sellaisenaan

Kansainvälisten esikuvien mukaisesti seikkailusta tuli myös suomalaisten poikakirjojen perusaihe, jopa siinä määrin, että joskus seikkailukirjaa ja poikakirjaa on pidetty toistensa synonyymeinä. Seikkailun katsottiin kiinnostavan luonnostaan poikia. Ajan psykologisiin teorioihin nojaten esitettiin, että seikkailukirjat ruokkivat poikien luontaista "vaellushalua" ja ehkäisivät näin esimerkiksi karkailua kotoa.

Vaikka poikakirja sai maailmansotien välisenä aikana tietyn muodon seikkailuineen, sankareineen ja sotineen, tuolloin käytiin myös keskustelua siitä, millaisia kirjoja pojat toivoivat ja tarvitsivat. Väitöskirjassani (2021) tutkima poikakirjailija ja poikatyon johtohahmo Yrjö Karilas (1891–1982) esimerkiksi omasi hieman valtavirrasta poikkeavan ymmärryksen poikakirjasta. Hänen poikalukijansa oli ensisijaisesti itseään tutkiskeleva ja etsivä sisäinen seikkailija. Tällaista käsitystä tuki myös hänen oma poikakirjatuotantonsa, johon kuului esikuvallisia suurmieselämäkertoja ja henkis-hengellistä itkeskasvatuskirjallisuutta. Poikakirjalajityyppi

Hyvällä kirjallisuudessa se (kirjallisuus) saa sinun tulenarassa sielussasi aikaan suuren hengenpalon, jonka tuhkasta kerran nousee sadun ihmeellinen fenikslintu, runous ja elämä.

Yrjö Karilas 1921

sai myöhemmin niin vakiintuneet muodot, että Karilaan kirjoja on nykyaikana vaikea edes tunnistaa poikakirjallisuudeksi.

Yrjö Karilaan pikkuveljestä Tauno Karilaasta (1900–1980) tuli niin ikään poikakirjailija, mutta hänen käsityksensä poikalukijasta erosi merkittävästi isoveljestään. Hänen mukaansa aikuiset annostelivat pojille suunnattuihin kirjoihin liikaa moraalia ja opetuksia, kun nämä tosiasiansa halusivat vain nauttia ”seikkailusta sellaisenaan”. Taunon poikakirjoista ei tosiaan moralismia löydy. Niissä seurataan James Bond-tyyliin väkivaltaisten ja vahvojen päähenkilöiden huimia seikkailuja eri puolilla maailmaa. Isoveli-Karilaan korostama nuoren lukijan sisäisen kasvun tavoittelu loistaa poissaolollaan.

Karilaan veljekset ovat hyvä vertailupari, sillä he edustavat melko vastakohtaisia näkemyksiä paitsi siitä millaisia kirjoja pojille tuli kirjoittaa myös siitä millaiset asiat poikia luonnostaan kiinnostivat. Taunon poikalukija on toiminnallinen, käytännönläheinen ja vilkas vipeltäjä, joka saadaan pysähtymään kirjan ääreen vain äärimmäisen jännien ja seikkailullisten kertomusten avulla. Yrjön poikalukija on puolestaan sisäänpäin kääntynyt, jopa hieman ahdistunut tutkiskelija, joka pyrkii löytämään kirjoista kiehtovia tarinoita ihmiskunnan saavutuksista ja miehisiä esikuvia oman identiteettityönsä tueksi.

Poikakirjan myöhemmän kehityksen valossa voidaan todeta, että Taunon käsitys poikakirjasta ja poikalukijasta vei voiton. Vähäsimpänä syynä tähän tuskin on se, millaiseksi eurooppalainen ilmapiiri muuttui 1930- ja 1940-luvuilla väkivallan aaltoineen, radikaaliliikkeineen ja maailmansotineen. Karilaan veljesten vertailu kuitenkin osoittaa, ettei poikakirja ole mikään itsestäänselvyys, vaan monenlaisen historiallisen kehityksen, kamppailun ja neuvottelun tulos. Kamppailu on kytkeytynyt paitsi poliittisiin pyrkimyksiin ja kustannusalan taloudellisiin intresseihin myös sukupuolen rakentamiseen – poikakirjan kohdalla voidaan puhua tietynlaisen maskuliinisuuden edistämisestä ja vaalimisesta. Käsitys vilkkaasta ja toiminnallisesta poikalukijasta on edelleen voimissaan, kuten Minna Sorri on osoittanut nuorten lukemisesta käytyjä keskusteluja analysoineessa tutkimuksessaan.

Tutkimusta tarvitaan edelleen

Toisen maailmansodan jälkeen nuortenkirjallisuuskenttä alkoi vähitellen muuttua. Osana muutosta poika- ja tyttökirjat alkoivat korvautua nuortenromaaneilla. Sukupuolten mukaisen kirjojen rinnalla oli aiemminkin julkaistu yleisempää nuortenkirjallisuutta, mutta nyt perinteiset tyttö- ja poikakirjat alkoivat käydä vähitellen vanhentuneiksi. Samalla niin kirjojen

JACK LONDON, AAVOILLA ULAPOILLA
SUOM. TOIVO WALLENIUS, WSOY, PORVOO,
1915.

— "Älkää etsikö minua. Minä en
menesty koulussa, ja nyt minä lähdän
merille. Älkää olko huolissanne. Kyllä
minä pystyn hoitamaan itseni. Minä
tulen takaisin joskus, ja silloin te saatte
kaikki olla ylpeät minusta. Hyvästi, isä
ja äiti ja Bessie. Joe."

Arkin hän jätti pöydälleen, mistä
sen saattoi helposti nähdä. Hän
pisti kääron kainaloonsa, silmäsi
huonettaan viimeisen kerran ja hiipi
tiehensä. —

AAVOILLA ULAPOILLA, PROJECT GUTENBERG

SAMURAIN SANKARIMERKKI :
SEIKKAILUKERTOMUS KAUKAISESTA
IDÄSTÄ. POIKIEN SEIKKAILUKIRJASTO 42.
OTAVA 1934

TAUNO KARILAS, PUNAINEN PILVI,
VALISTUS 1950

LUKEVA POIKA. LIBRARY OF CONGRESS,
WASHINGTON, D.C.

SIMO PENTTILÄ (UUNO HIRVONEN),
GERONIMO, OTAVA 1959

ROBERT LOUIS STEVENSON, TREASURE ISLAND
(AARRESAARI) 1885. KUVASSA JIM HAWKINS
KAHMII KOLIKKOAARRETTA. KUVITTAJA
GEORGE ROUX. WIKIMEDIA COMMONS

— Sitten me kaikki menimme luolaan. Se
oli avara ja ilmava, ja pieni, sanajalkojen
ympäriä lähde poreili sen pohjalla.
Permanto oli hietaa. Suuren nuotion
ääressä makasi kapteeni Smollett,
ja eräässä etäisessä nurkassa, jota
nuotio vain heikosti valaisi, näin
suuria rahakasoja ja kultakangeista
rakennettuja nelikulmioita. Siinä oli
Flintin aarre, jota me niin kaukaa olimme
saapuneet etsimään ja joka jo oli
maksanut seitsemäntoista Hispaniolan
miehen hengen.—

AARRESAARI, LUETTAVISSA: PROJECT
GUTENBERG

VÄINÖ RIIKKILÄ, PERTSÄ JA KILU.
WSOY 1952. KUVA WIKIPEDIA

aihevalikoima kuin myös poikahahmot monipuolistuivat: seikkailun rinnalle tulivat yhteiskunnallisemmat aiheet ja päähenkilöt saattoivat toiminnan ohella kokea myös tunteita, epävarmuutta, surua ja vastuuntuntoa.

Poikakirjan muutos toisen maailmansodan jälkeen kuvaa hyvin, kuinka kirjallisuus on aina osa aikaansa. Vaikka mielikuva poikakirjoista on melko vakiintunut ja jopa paikoilleen jähmettynyt, historiallinen tarkastelu osoittaa, että sen historiaan mahtuu enemmän muutoksia ja neuvotteluja kuin äkkiseltään arvaisi. Kirjallisuuden tutkija ja kirjailija Paula Havaste esitti jo 30 vuotta sitten Helsingin Sanomissa, että poikakirjoja ja niiden historiaa on tutkittu hyvin vähän (HS 18.8.1993). Valitettavasti tilanne ei ole tutkimuksen osalta muuttunut.

Poikakirjan kriittinen ja analyttinen tutkimus voisi tuoda lisää perspektiiviä myös poikien lukemisesta käytyihin nykykeskusteluihin. Poikakirja oli yksi historiallinen vastaus kysymykseen siitä, miten ja mitä pojat lukevat. Samalla se kietoutui aikansa poliittisiin, ideologisiin ja sukupuolittaviin pyrkimyksiin. Tutkimuksen ei tulisi ottaa poikakirjaa annettuna vaan purkaa se osiin lähtemällä liikkeelle esimerkiksi kysymyksestä, mikä ja kuka oli ja on poikakirjan ”poika”?

LAURI JULKUNEN

FT, TUTKIJATOHTORI, JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

KIRJALLISUUTTA

- Hakala, Hellevi (2006). *Uudelleenkerrotut kansalliset kuvat. Kansalliset ideaalit suomalaisessa 1920- ja 1930-luvun nuortenkirjallisuudessa*. Lisensiaatintutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- Heikkilä-Halttunen, P. (2000). *Kuokkavierasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisointuminen 1940-1950-luvulla*. Helsinki: SKS.
- Huhtala, Liisi ym. (toim.) (2003). *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi.
- Julkunen, Lauri (2021). *Kynällä ja Sanalla. Yrjö Karilas poikien kasvattajana 1910-1960-luvulla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2021
- Karilas, Tauno (1948). *Mitä luen?* Teoksessa Louhivuori, Verner, Pihkala, Lauri & Selin B. (toim.), *Jokaisen pojan kirja*. Helsinki: Kivi, 39-44.
- Karilas, Tauno (1966). Nuortenkirjallisuuden nykytutkimuksesta. Teoksessa Lappalainen, Irja (toim.), *Nuorten kirja Suomessa. Ennen ja nyt* (s. 116-122). Helsinki: WSOY.
- Karilas, Yrjö (1928b). *Mitä pojat lukevat?* Teoksessa N. Liakka, N. Kärki & M. Haavio (toim.), *Valo. Tiedettä kaikille*. Osa VIII, ryhmä B III. Porvoo: WSOY, 1458-1461.
- Lappalainen, Irja (1976). *Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Sorri, Minna (2018). *Heikot pojat ja erinomaiset tytöt - millaista kuvaa tyttö- ja poikalukijoista rakennetaan suomalaisissa uutisteksteissä? Kieli, koulutus ja yhteiskunta 9* (5).

lähteitä

- Pieni suuri maailma - suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia* (2003)
Julkunen, Kynällä ja Sanalla : Yrjö Karilas poikien kasvattajana 1910-1960-luvulla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2021
- Huhtala, Liisa ja Juntunen, Katarina: *Ilostaarten seutuville. Lasten ja nuortenkirjallisuuden historiaa ja tutkimusta*. Helsinki, 2004.

EDGAR RICE BURROUGHS, TARZAN, APINAIN
KUNINGAS. ENSIMMÄINEN SUOMENNOS
JULKAISTIIN VUONNA 1929

Kaala ehti sinne ennen häntä, sieppasi
lapsen syliinsä, ja ennenkuin Kerchak kerkisi
estämään, oli Kaala livahtanut ovesta ja
kiivennyt korkeaan puuhun
Ottaessaan Alice Claytonin pienen elävän
lapsen apina oli laskenut oman kuolleen
poikasensa tyhjään kehtoon, sillä elävä
valitus vetosi hänen villissä rinnassaan
hallitsevaan äitiyden tunteeseen. Korkealla
valtavan puun oksien seassa hän puristi
itkevää lapsukaista hellästi kuin oma äiti
rintaansa vasten ja sai sen pian tyyntymään.

LUETTAVISSAA: [HTTP://WWW.DORIA.FI/
HANDLE/10024/144950](http://www.doria.fi/handle/10024/144950)

EDGAR RICE BURROUGHS, TARZAN, APINAIN
KUNINGAS: SEIKKAILUKIRJA AFRIKAN
AARNIOMETSISTÄ. 16. ENGLANTILAISESTA
PAINOKSESTA SUOMENTANUT LAURI KARILAS,
KARISTO 1921. KANSALLISKIRJASTO, DORIA

KUVA LIBRARY OF CONGRESS, WASHINGTON, D.C.